

droeven invloed geoefend heeft. Wij moeten ons voor eenzijdigheid en onware verwijten wachten, en in onze beschuldiging met onszelf beginnen. De geest, die Israël's profeten bezielde, moet onze harten beheerschen, en in navolging van hen, die zich altoos solidair met Israël wisten, moeten wij belijden: wij hebben gezondigd.

Hoe dan?

Laat ik enkele dingen mogen noemen.

Wat heeft in de jaren, die achter ons liggen, de geldjacht en oorlogswinst aan veler geestelijk leven onberekenbare schade toegebracht, en de echt-christelijke waardeering van het stoffelijk goed op den achtergrond gedrongen! Hoe is door de ongekende weelde en plotselinge levensverruiming het goud der godsvrucht verdonkerd, en dies ook de godvruchtige gedraging tegenover de aardse dingen naar beneden gedrukt! Hoe hebben de vragen van arbeid en loon, van bedrijf en onderneming bij menigeen de geestelijke belangen in een hoek geduwd, zoodat ten opzichte van het tijdelijke leven niet meer gevraagd werd naar Gods wil, maar naar eigen belang! En gevolg van die overheersching van het materiële, besliste in vele gevallen niet meer, wat eens als principe aanvaard werd, maar wat de praktijk op dat oogenblik eischte, en de sociale omstandigheden wenselijk maakten. Wij hebben, en laten wij het eerlijk beken, gedurende de jaren 1914-1920 in de wereld van zaken en geldverdiene, van bedrijf en van winst, van arbeidsplicht en loonvraag, van onderling vertrouwen en waardeeren, niet altoos geleefd, zoodat wij moesten wandelen, en er is veel, wat ook de christenen aanklaagt voor het aangezicht Gods.

Dit moeten wij belijden.

Belijden ook als oorzaak van den sozialen onvrede.

Belijden als onze schuld aan de ellende van deze tijden, en in plaats van op de vraag: ont wiens wil ons dit kwaad overkomt, hoogmoedigheid te wijzen naar de wereld en het revolutionaire kwaad, hebben wij onszelf te onderzoeken, of niet, evenals bij Jona, om ons, of mede om ons, de stormen van verwarring over het leven loeien. Nadere aanwijzing van den schuldige kan ik niet geven. Ieder, patroon en arbeider, werkgevers-organisaties en vakverenigingen moeten zichzelf toetsen aan het recht des Heeren, en deze zelf-beproeving is m.i. een allereerste eisch om uit den onvrede weer tot den vrede te geraken. Er is alleen harmonie mogelijk, wanneer het stoffelijk leven gezien wordt bij het licht van Gods Woord; wanneer in dat leven wordt gewandeld naar Zijn ordinarie, en de weg tot die verlossing loopt door de kennis der ellende. God wil, dat wij onze zonde op sociaal terrein zien. Onze zonde van kapitaalacht en geldzucht. Onze zonde van arbeidsontrouw en ontevredenheid. Onze zonde van gebrek aan christelijke praktijk en liefde tot Gods recht, en zonder die aanschouwing komen wij nooit tot reformatie.

Het tweede antwoord, dat ik gaf, komt hierop neer, dat in de ontwikkeling op sociaal terrein in de laatste jaren, niet altoos de gewenschte evenwichtigheid is betracht. Ik schreef daarover reeds vroeger, en herhaal even de toen gemaakte opmerkingen. De eerste was:

„De verwarring vindt haar oorzaak ook hierin, dat de laatste zes jaren een radicale breuk hebben geslagen met het verleden. Tusschen den toestand in het begin van 1914 en dien van nu ligt, ja in werkelijkheid een korte spanne tijds van pas een halve decennie, maar als we op de groote veranderingen, die plaats vonden, letten, is het alsof we tientallen van jaren verder zijn.

En ..., die sprong is te groot geweest.

Die overgang uit een wereld, waarin op sociaal terrein zich wel de vragen vernemenigvuldigen, doch de geleidelijkheid nog den scepter voerde, in een tijd vol onzekerheid en mutatie hebben wij niet kunnen verdragen, en door die breuk is het leven veel te veel geschokt. Wij zijn uit onze kracht gegroeid. Wij hebben ons evenwicht verloren. De harmonische, evenredige ontwikkeling van alle geleidingen in het maatschappelijk geheel, en dat is toch de waarachtige sociale bloei, is onmogelijk geworden, en nu kermt en jammert de wereld van disharmonie.

Laat ik een voorbeeld mogen noemen.

De achturige arbeidsdag is voor sommige bedrijven beslist noodzakelijk, en er zijn tal van werkzaamheden, die om nog korter werkduren vragen, maar voor heel het bedrijfsleven is hij toch geen vereischte. Alle arbeid is in dit keurslijf van een bepaald aantal uren niet te dringen, en al moet de Overheid waken voor verkeerde exploitatie van de arbeidskrachten, de toepassing van één regel voor alle bedrijven, zal, waar de arbeid zoo gevarieerd is, op schade voor het economische leven in zijn geheel uitloopen. En gesteld, dat deze acht-urige werkdag over de gansche linie een onafwijkbare eisch was, dan kan het maatschappelijk organisme er toch niet tegen, dat met een grooten sprong deze sociale begeerte realiteit wordt.

Hier had de geleidelijkheid moeten betracht worden.

Zoo'n vaart is niet bij te houden, en al is het nu waar, dat alle verhoudingen radicaal zijn omgekeerd, en we, bij zooveel veranderingen, wel moesten meespringen, toch is aan deze sprongen en

schokken de groote beroering en onrust dezer dagen in niet geringe mate te danken."

En de tweede:

„Het ligt niet in mijn bedoeling critiek te oefenen op de sociale bemoeiingen van dit ministerie, of de noodzakelijkheid van sociale hervormingen te betwisten, want het werd meer dan tijd, dat de regering ingreep. Het maatschappelijk evenwicht was verstoord, en als de schaal nu naar den anderen kant dootslaat, is deze overdriving voor een groot deel te verklaren uit de onrechtvaardige arbeids-toestanden van een vroeger tijdvak. Er moest verbetering komen, doch deze „reformatie" is m.i. te ruw en te haastig geschied. Het was een jacht om sociaal het snelst vooruit te komen. We konden onszelf niet bijhouden, en de eisch der geleidelijkheid werd teveel uit het oog verloren. Maar van deze overrijding mag niet alleen den betrokken minister een verwijt gemaakt. Het komt mij voor, dat, indien er van schuld sprake is, de particulieren veel schuldiger staan, en menigeen, die toen, ongetwijfeld uit nobele motieven en met een warm hart, den weg der vooruitstrevende inaselde, nu, bij kalme bezinning en nuchtere beschouwing, gaarne op z'n schreden terugkeert.

Men noeme dit niet enkel reactie.

Zeker, er schuilt reactie onder.

Er zijn christenen, die na de November-dagen van 1918 door een bevlaging van sociaal gevoel aangestast werden, en ons verbaasden door hun plotselinge bekeerling, doch wier liefde al lang weer bekoeld, en in kil-conservatisme teruggeslagen is. Zij kennen niets dan critiek op de tegenwoordige sociale maatregelen, en hunkeren naar den ouden tijd, toen van den arbeid gehaald kon worden, wat er te halen viel, en met den werkoemer al heel weinig gerekend werd. Doch er zijn ook anderen. Er zijn ook velen, die met waarachtigen ernst streven naar sociale verbetering, en alle krachten willen inspannen om den sozialen vrede te bevorderen, maar thans zich even ernstig afvragen, of de economische toestand zulk een sprong kan verdragen, als in de vorige jaren gewaagd is. Die stemmen mag men niet als reactionair afwijzen. We hebben er naar te luisteren, en met hen ons te zetten tot zelfcritiek."

Met opzet herhaal ik deze dingen letterlijk.

Om n.l. te laten zien, dat, wat ik nu schrijf, niet een meening is, die zich vormde onder den druk van de tegenwoordige bezuinigingsnoodzaak en bezuinigingspolitiek, maar reeds in 1920 werd gepubliceerd.

K. D.

WIJSBEGEERTE.

In de school der wijsbegeerte.

De twee polen in de wijsbegeerte.

Het heeft lang geduurd eer de filosofie weer uit haar winterslaap opstond, en opnieuw culturele betekenis kreeg.

Of laat ik het sterker zeggen (want cultuurelement is zij altijd gebleven): het duurde een tijd vóór de filosofie weer orgaan van den tijdgeest werd, concurrente van de groote geestesstromingen, die het leven beheerschen.

De 20ste eeuw mag aan hare vele titels en orde-teekenen ook toevoegen den naam van: eeuw der wijsbegeerte.

Aan de spits der geestesbewegingen staan doet ze nog niet, heeft ze trouwens heel zelden (in Nederland nooit!) gedaan, — ze staat in betekenis, voor het volksbewustzijn, achter bij de wonderen-barende wetenschap en de gemoedsnarentokkelende nieuwe religies, maar het is er toch ook verre vandaan, dat zij, als vroeger weleens placht te geschieden, de speciale nectar zou zijn van Olympische goden, of ook, dat de nuchtere Jan-Publiek voor haar slechts een ironisch lachje zou over-hebben.

Het gaat met de geesteswetenschappen weleens als met de politieke partijen in den lande. Zonder dat men precies de oorzaken beschrijven kan, waarit er opeens een democratische, straks een aristocratische, wind. Plotseling treden in den hoek gedrukte partijen naar voren en dringen met man en macht mee in den wedloop naar de groene tafel. En groot en klein balanceeren, na den storm-loop, met elkander in het (beroemde) politieke evenwicht.

De aristocratie des geestes (waartoe de filosofie krachtens haar geboorterecht behoort) heeft in de laatste kwarteeuw weer zichbaar aan invloed gewonnen, ze telt weer mee, en er is niemand die het waagt de filosofen als een onbeduidende groep van onvruchtbare fantasien te negeren.

Het karakter, de tendenz, van de herleefde wijsbegeerte noemden wij anti-materialistisch.

Kuno Fischer en Wilhelm Wundt waren de voorloepers van de nieuwe beweging, de eerste door het wezen van de filosofie te zoeken in de geschiedenis, de tweede door de wetenschappelijke zielkunde aan haar ten grondslag te leggen.

Er zijn nog andere wegbereiders geweest, die we reeds vroeger in onze eerste opstellen, genoemd hebben, namelijk Lotze (die het mechanisme zocht te vereenigen met een gemoedelijk, religieus, idealisme), en Fechner (die de filosofie als wetenschap zocht te verbinden met enkele grondbegrip-

pen van het christendom), maar hun eigenlijke betekenis en waardeering hebben deze idealisten toch pas gevonden in onze eeuw.

Hetzelfde geldt van Nietzsche, den trotschen, eenzamen, bestormer der vermolmden cultuur, die, hoezeer in menig opzicht een huiveringwekkend antichristelijk denker, toch een zekere verdienste heeft als bestrijder van het platte materialisme.

Maar, gelijk wij zeiden, de eigenlijke kentering in de geestesgesteldheid begint bij het keerpunt der eeuw.

Er ontwaakt meer algemeen, een verlangen naar geestelijke en wijsgeerige exploitatie van de goederen, die door de afzonderlijke wetenschappen zijn veroverd. Men wil wijsgeerig brood bakken uit het overvloedig gewas. Men tracht naar harmonische samenvatting van de, aan het licht ge-brachte, schatten.

In één woord: de dorst naar wereldbeschouwing wint het van den dorst naar wereldbezit.

Van alle kanten vangt de bouw aan op het wijde cultuurveld.

Legio architecten, ieder met eigen plan en stijl, tigen aan den arbeid.

Maar, bij nauwkeurig toekijken, onderscheiden we duidelijk twee hoofdgroepen, die in pool-tegenstelling de filosofische wereld beheerschen.

Het is de oude tegenstelling, die wij, héél de geschiedenis door, aantreffen en die in beginselden tweestrijd in iedere menschenziel bepaalt.

Het is de tegenstelling tusschen hoofd en hart, tusschen weten en gelooven, tusschen begrijpen en overgeven.

De ééne groep van filosofen stelt zich onvoorwaardelijk op het standpunt der wetenschap, in dezen zin, dat men in de afzonderlijke wetenschappen de basis en het materiaal ziet voor de synthese der wijsbegeerte.

Door het bespieden van den logischen bouw der reeds opgegroeide wetenschappen, hoopt men de wetten te vinden voor het denken als zoodanig.

Het doel dezer wijsgeeren is dus niet alleen de bestaande wetenschappen als bron en voorbeeld te benutten, maar ook de wijsbegeerte zelf op te bouwen als systeem van zuivere wetenschap. Hier mag niets overgelaten worden aan speculatie en intuïtie. Op de manier van Kant moet aan alle gedachtenwerking de toets worden aangelegd van strenge en logische critiek.

Het algemeene kenmerk van deze filosofie is dus het rationalisme.

Naast deze groep van wetenschapsfilosofen, staat nu de tegenpool, die men ook met één naam kan karakteriseren: de levensfilosofie.

De levensfilosoof is eigenlijk de man van den brederen blik, of liever van het wijdere hart.

Boven de wetenschap staat bij hem het leven. De wetenschap is voor hem niet meer dan één van de verschijnselen en vormen des levens.

Alle geestesarbeid behoort te staan in dienst van het leven, óók het kennen van den mensch.

Terwijl de wetenschapsfilosoof, naar ouden trant, tegenover het leven gaat staan, om het te begrijpen, als een koning boven het leven zich zoekt te verheffen als boven een object, dat hij met zijn verstand, kennend, zoekt te overwinnen, gaat de levensfilosoof met mysterieus schroom tegenover de majesteit van het leven staan, om te beproeven er een bewust en zoo doelmatig mogelijk orgaan van te wezen.

Filosofie is voor hem in den grond niets anders dan een vorm des levens. Zijn denken is uiting van het leven.

In tegenstelling van de eerstgenoemde groep wordt dus door de levensfilosofen minder waarde gehecht aan het kennend verstand. De rede is niet de heerschende functie van den geest. Het leven is in den diepsten grond een mysterie, waaraan de mensch zich met zijn gansche ziel moet overgeven.

Men noemt daarom deze filosofie (ook met een verzamelnamen) de irrationeële, d.i. die van het standpunt van de onbegrijpbaarheid van het leven uitgaat.

En voorts onderscheidt dit soort filosofie zich van de andere tak van wijsbegeerte, doordat hier meer attentie en waarde gehecht wordt aan de levensuitingen naast de wetenschap, namelijk de moraal, de kunst, en de religie.

Al wat uit het leven opkomt is zoowel instrument als voorwerp van wijsgeerig denken.

Natuurlijk mag de gemaakte onderscheiding tusschen deze twee polen van de wijsgeerige wereld niet absoluut worden opgevat.

Wij zeiden reeds, dat iedere menschegeest, die naar bewust denken streeft, tusschen deze twee polen „geslingerd" wordt.

Men vindt daarom bij de eerste groep niet altijd het pure rationalisme, noch ook bij de andere het consequente irrationalisme.

De wetenschapsfilosofen verwaarloozden het leven niet, en de levensfilosofen staan niet onverschillig tegenover de wetenschap.

Het „wondervolle" leven laat zich nu eenmaal niet in kaartstelsel brengen.

Telkens weer wordt het openbaar, dat geen mensch in zijn denken alleen staat, noch in zijn geniale vindingen éénig is.

Ook zij, die zich profeten noemen, ja juist de

profeten en ander

couwen met

De mode

afhankelijk

Ja, met

moderen

nen de ni

voorgeslacht

draadje aan

Vooral d

afhankelijk

Zij waan

nisme der

dingen, ma

wiens me

als voorbe

en wiens o

slag voor

Velen hu

rigen naam

En allen

de wijsbeg

dóorploeter

onder het

dorren.

De filos

welens z

Kant-stu

Ook de

bronnen v

De Pragi

tact met E

doos, die t

en in het

aan Nietzs

toond, aan

en aan Sel

wil.

Door de

begeerte it

De mees

letterkunde

De oud

meer dan

den roma

met nieu

Moyr. Sch

de Meeste

op, die o

trachten t

van Nes e

De rom

vorm van

Meermal

dit versch

dat in de

zoodals, h

levenszin

in botsing

de werkel

levenspra

Dat ven

genoten e

Maar,

in ons J

de veelhe

lijk zekere

immers m

der moder

soonlijke

iedere aut

eigen lev

krijgt het

teer men

wordt het

Intussch

van den

roman, d

sociale ver

tot voortd

mensch in

leven, dan

dat de lit

zal.

Meer da

tijd de so

Er zijn o

Onder
fab
beho